UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI RAHBARINING BOSHQARUV USLUBINING NAZARIY ASOSLARI

Kazimov Jamshid
Qo'qon davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim fakulteti o'quv ishlari
bo'yicha dekan o'rinbosari p.f.f.d(Phd)
Roziqova Muyassarxon
Ta'lim muassasalari boshqaruvi yo'nalishi
1-bosqich magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.7729556

Annotatsiya: Quyidagi maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarining faoliyatini samaradorligini belgilab beruvchi boshqaruv uslublari va ularning nazariy asoslari to'g'risida so'z boradi. Shuningdek, boshqaruv uslublarini takomillashtirish va korreksiyalashning mohiyati ochib beriladi.
Kalit so'zlar: boshqaruv, rahbar, avtokratik, demokratik, liberal.

THEORETICAL BASIS OF THE MANAGEMENT STYLE OF THE PRINCIPAL OF GENERAL SECONDARY EDUCATION SCHOOLS

Annotation: The following article discusses management methods and their theoretical foundations that determine the effectiveness of the head of general secondary schools. Also, the essence of improving and correcting management methods is revealed.
Keywords: management, leader, autocratic, democratic, liberal.

Hozirgi kunda umumiy o'rta ta'lim muassasalarining mavjud boshqaruv faoliyatiga qo'shimcha tarzda yangi tamoyillar asosida chora-tadbirlar olib borilmoqda. Shuningdek, umumiy o'rta ta'lim muassasalari rahbarining boshqaruv faoliyatini tubdan yaxshilash va takomillashtirish ishlari tashkillanyapti. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning quyidagi gaplari har bir rahbarning faoliyatini tashkil etishda dasturamal bo'lib xizmat qiladi desak mubolag'a bo'lmaydi: " …bugungi kunda rahbar nafaqat aniq bir kasb-hunarning egasi, avvalo o'zining faoliyati va insoniyligi bilan xalqning ishonchiga munosib bo'lishi, yuksak intellektual tafakkur sohibi, uzoqni ko'ra oladigan, doimo yangillikka intilib, zamon bilan hamnafas yashaydigan, tartibli shaxs bo'lishi lozim". [1]

Maktab direktori zamon bilan hamnafas holda ta'lim muassasasi boshqaruvini zamonaviy usullarda tashkil etishi zarur. Bu esa undan ilg'or tajribalarni va fan-texnika

yutuqlarini muntazam organib oz faoliyatiga tatbiq etib borishni, kasbiy faoliyatiga ijodiy yondashuvni talab qiladi. Agar umumiy o'rta ta'lim muassasasi rahbarida boshqaruv yonalishlari bo'yicha zarur bilim, tajriba, pedagogik mahorat, konikma va malakalar yetarli bolmasa ta'lim jarayonini boshqarishda vujudga keladigan turli muammolarning oz vaqtida, oqilona yechimini topishda uning ojizligi sezilib qoladi. Ularning oldini olish hamda pedagogik xodimlar faoliyatini takomillashtirish va natijada oquv jarayonini rivojlantirishning eng asosiy shartlaridan biri rahbar boshqaruv faoliyatining ilmiy asosda tashkil etilishidir.

Umumiy o’rta ta’lim maktablari rahbarining faoliyatini samarali tashkil etilishida boshqaruv uslubining ahamiyati sezilarli hisoblanadi. Shu o’rinda bir qator o‘zbek tadqiqotchilarining boshqaruv uslubi haqida bildirgan fikrlarini keltirib o‘tishni o‘rinli deb topdik.

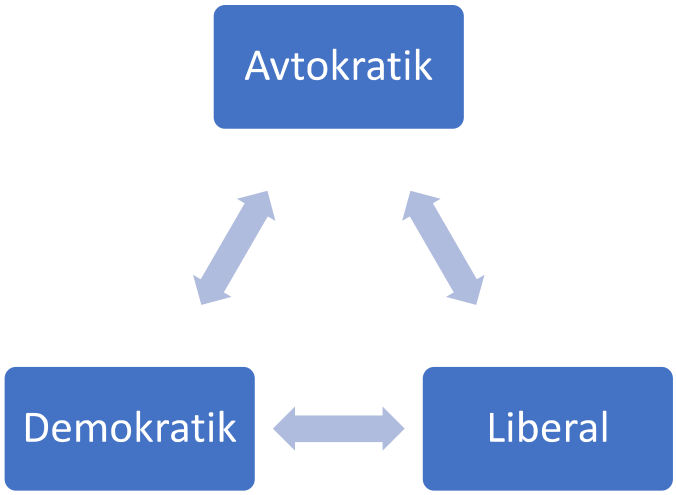
Professor S.T. Turg’unovning fikriga ko’ra boshqaruv uslublari – bu rahbarning bo’ysinuvchilarga nisbatan ta’sir ko‘rsatishi va ko‘zlangan maqsadga erishishga undashiga bo‘ysinuvchilar bilan bo‘lgan o‘zaro munosabatlardagi odatiy harakatlaridir.[2, B.38]

21-asr maktab o‘quvchilari XX asr maktab o‘quvchilaridan rivojlanishda sezilarli darajada farq qiladi. Butun dunyo yangilanmoqda va nafaqat ta’lim balki har bir sohada keskin rivojlanishlar ko‘rilmoqda.Bunday sharoitda maktab rahbarining (direktorining) vazifalari va ro‘li sezilarli darajada o‘zgaradi. Bir tomondan, direktor samarali menejerdir, chunki bugungi kunda direktor juda ko‘p boshqaruv funktsiyalarini bajarishi kerak - byudjetni boshqarish, jamoatchilik bilan muloqot qilish, hodimlarni rag’batlantirish, maktabda adolat va muvozanatni ta’minlash, yuqori boshqaruv bilan o‘zaro aloqa qilish va hk. Tashkilotni boshqarish ko‘nikmalari kundan-kunga muhimroq bo‘lib bormoqda,shuningdek boshqaruv faoliyati maktab rivojlanishining asosiy omillaridan biriga aylanmoqda.

Zamonaviy menejment asoschisi Piter Druker ko‘p yillik kuzatishlar asosida paradoksal xulosaga keldi: kuchli mutaxassislar, o‘z sohasining zo‘r mutaxassislari kamdan-kam hollarda yaxshi rahbar bo‘lishadi.Chunki mutaxassis o‘z vaqtini to‘liqligicha boshqaruvga sarflasagina muvaffaqiyatga erishadi. Lekin o‘z fanini sevgan zo‘r mutaxassis boshqaruv faoliyatidan ko‘ra ilmiy faoliyat bilan shug’ullanishni afzal biladi. Bu boshqaruvning to‘liqligi bilan bog’liq maxsus turdagi kasbiy faoliyat, uning natijasi bevosita shaxsning shaxsiy samaradorligi bilan bog’liq. Boshqa tomondan, katta erkinlik doirasida zamonaviy maktab direktori boshqaruv nazariyasidan tashqari, zamonaviy ta’lim paradigmalari, ustuvorliklari va istiqbolli ta’lim texnologiyalarini tushunishi kerak. Ko‘pgina mutaxassislarning fikricha, maktab direktori qanday ma’lumotga ega bo'lishi muhim emas, lekin u pedagogik tajribaga ega bo'lishi kerak: "Har qanday maktab direktori "mashina oldida turishi", sinfdagi doskada - o‘qituvchilik tajribasiga ega bo'lishi kerak. Aks holda, u samarali maktab direktori

bo‘la olmaydi. Chunki maktabb rahbari o‘zi boshqaradigan muhitda oldin ishlagan bo‘lishi va kuzatishlar orqali hodimlarini mehat mahsuldorligini to‘g’ri baholay olishi kerak.U maktab byudjetini yaxshi boshqara olishi mumkin, lekin u so‘zning to‘g'ri ma'nosida maktab direktori bo‘la olmaydi. Xuddi shunday nuqtai nazarni London universiteti qoshidagi Ta'lim instituti yetakchilik tadqiqotlari markazi direktori, professor Alma Xarris ham aytadi: Zamonaviy direktorlar maktabni strategik rejalash orqali samarali, oqilona va aqlli boshqara olishlari kerak. Shuningdek hodimlarni ruhlantish, ularni rag’batlantirib boorish ham muhim hisoblanadi.Unga o‘z misolida nimani ko‘rsata oladigan rejissyor kerak yaxshi dars, chunki muammoli maktablarda, qoida tariqasida, yaxshi o‘qituvchilar kam va o‘qituvchilar uchun yaxshi o‘qitish amaliyoti namunalarini olish uchun hech qanday joy yo‘q. Rejissor bu vaziyatda hamma narsani o‘zi qila olishi kerak. Amalda direktorning boshqaruv va boshqa vazifalari ko‘p bo‘lsa, undan shunday bo‘lishini talab qilish qiyin samarali menejer va pedagogik texnologiyalar nuqtai nazaridan samarali innovator. Bir qator tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, bugungi kunda maktab rahbarlarining (direktorlarining) to‘rtta asosiy turi mavjud: avtoritar biznes-ijro etuvchi; "demokratik tadbirkor"; "avtoritar rahbar"; "demokratik lider" Shu bilan birga, ulardan ikkitasi eng keng tarqalgan: "avtoritar biznes-ijro etuvchi" va "avtoritar rahbar", ulardan eng mashhuri "avtoritar biznes-ijro etuvchi". Afsuski, rejissyor ham ist’'dodli o'qituvchi, ham samarali boshqaruvchi bo‘lsa, bunday kombinatsiya faqat idealda mumkin. Mualliflik maktablari unga yaqin bo'lib, u yerda direktorning o'zi innovatsiyalar generatori hisoblanadi. Chunki mualliflik maktablarida shaxsiy rivojlanish asosiy missiyalardan biri hisoblanadi. Shuningdek mualliflik maktablarida, davlat maktablariga qarganda ko‘proq raqolat mavjud va aynan sog’lom raqobat rivojlanishni belgilab beruvchi asosiy omildir. Mutaxassislarning fikricha, " shaxsiy misol va rejissyor quradigan shaxsiy munosabatlar asosiy hisoblanadi. Odamlarni yoqtirmaydigan buyuk menejer, o‘qituvchi bo‘lmagan zo‘r menejer maktabni boshqara olmaydi. Ko'pincha, samarali rahbarlar tug’ilmaydi, balki ishlab chiqariladi. Maxsus treningdan o‘tish orqali samarali boshqaruv bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishingiz mumkin. Biroq, bunga o‘z-o‘zini tarbiyalash orqali ham erishish mumkin. Barcha holatlarda tegishli motivatsiya kerak: shaxsiy ambitsiyalar (men boshqalardan yomon emasman), martaba qilish istagi (general bo‘lishni istamagan askar yomon), maktab vatanparvarligi (mening maktabim yaxshiroq), pul topish istagi (siz yaxshi ishlaysiz - ko'proq olasiz). Hozirgi zamonda rahbar (bosh direktor) koordinator, ijtimoiy quruvchi, barcha yangi, ilg’or va demokratik tashuvchidir. Turli boshqaruv tamoyillariga asoslanib, rahbar o‘z ishida o‘qituvchilarga individual yondashuvdan foydalanadi, bunda insonga yo‘naltirilgan yondashuvni hisobga oladi.

Shuningdek, S.T. Turg’unov va L.A. Maqsudovalarning fikriga ko’ra rahbarlik uslublari 3 turga ajratiladi. Demak ular:

1. Avtokratik uslubni tanlagan rahbar “ajratib tashla va hukmronlik qil” tamoyiliga asoslanib ish tutadi va bu uslub bevosita buyruqbozlik va qattiqqo’llik bilan amalga oshadi. Hodimlarning so’z erkinligiga rahna solinadi va ularning pedagogic faoliyati qattiq intizom asosida tekshiriladi. Bu uslubni tanlagan rahbar muvaffaqiyatga kamdan- kam hollarda erishadi. Chunki qo’l ostidagi o‘qituvchilarning kam motivatsiyasi va erkinligini kamayaishi, ularning ish faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

2. Demokratik uslubni tanlagan umumiy o’rta ta’lim muassasalari rahbari o‘z jamoasini doimo olg’a intilishga rag’batlantiradi, ularning fikrini hurmat qilgan holda, umumiy muammolarni muhokama qilish orqali yechim topadi. Bunday rahbar hodimlarning o’z imkoniyatlaridan to‘liq foydalanishlariga sharoit yaratadi va ularning ish faoliyati samaradorligini oshirish texnologiyalariga yo‘naltiradi.

3. Liberal rahbar boshqa rahbar uslublariga nisbatan sustkashlik bilan ish olib borishi bilan farqlanadi. Bu faoliyatda asosan ma’sulyatsizlik va ish faoliyati to’g’ri tashkillanmaganligi ko‘zga ko‘rinadi. Bunday rahbar o’z zimmasidagi jarayonni yordamchi hodimlarga tashlab qo’yishi oqibatida ta’lim muassasasi hamjihatligi yo’qoladi va tizim ishdan chiqadi.[3,B.133]

Xulosa o’rnida aytish joizki, rahbarlik uslublari umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining boshqaruvida muhim o‘ringa ega va ta’lim muassasasining rivojlanishi va muvaffaqiyatga erishishiga ko‘makchi omil hisoblanadi. Demak, rahbar inson o‘z oldiga aniq yo‘l tanlay olishi va rahbar uslublaridan oqilona foydalana olishni bilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqidan. 01.07.2017.

11. S.T. Turg’unov “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari direktorlari boshqaruv faoliyatining nazariy asoslari” Toshkent Fan nashriyoti 2006.

12. S.T. Turg’unov va L.A. Maqsudova “Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish” Toshkent Fan nashriyoti 2009.